

NIEKTORÉ PROBLÉMY FORMULOVANIA TEÓRIE KRÍZOVÉHO MANAŽMENTU

Miloš ONDRUŠEK¹, Vladimír T. MÍKA²

SUMMARY:

This article describes the contemporary approach and actual questions of crisis management theory. Definition of terms as risk, threats, crisis, crisis situation, crisis management. Actual need to establish the crisis management theory (interdisciplinary influence to the process of establishing the one). Generalization of theoretical and practical results in the field of research and practical executing of crisis management, diversity of the crisis sources. Depicting the crisis development as a process, formulate the principles and actual concepts of crisis management related to the crisis situations solution....

ÚVOD

Nové podmienky existencie ľudstva, dôsledky globalizácie, nepredvídateľný vývoj faktorov interného a externého prostredia, prinášajú nové hrozby. Dnes, viac ako kedykoľvek v minulosti, je zreteľné, že budúcnosť ľudstva bude do veľkej miery závisieť od pripravenosti spoločnosti čeliť tradičným i novým hrozbám a krízam, od schopnosti medzinárodného spoločenstva zabezpečiť podmienky pre svoj sociálne, politicky, ekonomicky a ekologicky primeraný rozvoj. Teória a prax komplexnejšie chápaného krízového manažmentu, hľadanie teoretických východísk, zákonitostí a princípov, ktoré by k tomu napomohli, je toho súčasťou. Náš príspevok si kladie za cieľ pomenovať niektoré z aktuálnych problémov teórie krízového manažmentu.

1 VÝCHODISKÁ TEÓRIE KRÍZOVÉHO MANAŽMENTU

Podobne ako manažment, tak i krízový manažment je z hľadiska teórie obsahovo i metodologicky nejednoznačne vymedzená disciplína. Niektorí predstavitelia ho považujú za vedu, teda za teóriu riadenia, iní viac zdôrazňujú jeho praktickú podstatu. Často sa stretávame s názorom, že manažment je zároveň aj umenie. Umenie správne analyzovať situáciu v podmienkach

nedostatočných informácií, umenie využiť svoje znalosti a schopnosti a dostupné nástroje na voľbu toho najlepšieho možného riešenia.

Teóriu môžeme chápať ako usporiadaný súbor poznatkov, zákonitostí, princípov, metód a postupov. Jadrom teórie je často určitá základná zákonitosť, paradigma, ako (doteraz, zatiaľ) uznávaný predpoklad, vzor myslenia. Vytvorená teória je vystavená skúške praxe. Platí dovtedy, kým veda neprinesie nové poznatky, ktoré by doterajšie teoretické poznatky spochybnili, prípadne vyvrátili. Teória krízového manažmentu čerpá poznatky zo všeobecnej teórie riadenia a obohacuje ich o zovšeobecnené výsledky praxe riadenia krízových situácií.

Teória krízového manažmentu hľadá, čo je v rozmanitosti riadenia systémov, ktoré sa nachádzajú v ohrození alebo v krízových situáciách, všeobecne platné. Skúma procesy riadenia organizácie v krízových situáciách, hľadá a odhaľuje sústavu zákonov a zákonitostí, relatívne nezávislých na vóli jednotlivcov, formuluje princípy, poznanie ktorých umožňuje stanoviť zásady, metódy a postupy efektívneho krízového riadenia (crisis managing).

Zdrojom týchto poznatkov sú, okrem vlastného vedeckého skúmania, aj empirické poznatky,

¹ Miloš Ondrušek, Ing. PhD., Fakulta špeciálneho inžinierstva, Katedra manažmentu, Žilinská univerzita v Žiline, ul. 1 mája 32, 010 26 Žilina, Milos.Ondrusek@fsi.uniza.sk

² Vladimír T. Míka, Mgr. PhD., Fakulta špeciálneho inžinierstva, Katedra manažmentu, Žilinská univerzita v Žiline, ul. 1 mája 32, 010 26 Žilina, e-mail: Vladimír.Míka@fsi.uniza.sk

systematizované skúsenosti, ako aj výsledky rôznych ďalších vedných disciplín.

Problémom teda nie sú metódy skúmania, ako skôr vymedzenie vlastného predmetu skúmania.

Základný rámec obsahu teórie krízového manažmentu je daný potrebou ovplyvniť bezpečnosť prostredia sociálnych systémov, skúmaním problémov z toho vyplývajúcich, analýzou rizík a ohrození, identifikáciou príčin a priebehu kríz v sociálnych systémoch a pod.

Z historického hľadiska sa obsah a ciele krízového manažmentu vyvíjali pod vplyvom rôznych prístupov ako:

- zvládanie následkov prírodných katastrof, záchrana životov a majetku, neskôr aj problematika prevencie a príprav na riadené ovplyvnenie priebehu kríz a na obmedzenie ich následkov,
- ochrana zdravia, životov a majetku v dôsledku požiarov, priemyselných havárií, technologických a environmentálnych katastrof,
- ochrana obyvateľstva pred následkami vojny a ozbrojených útokov.

V druhej polovici minulého storočia sa chápanie pojmu krízový manažment a manažment rizika intenzívnejšie dostáva do oblasti riadenia podnikov a ďalších organizácií najmä v súvislosti s ekonomickými dôsledkami rôznych krízových situácií.

Kardinálnymi pojmami krízového manažmentu sú kríza a krízová situácia. Pričom práve pojem krízy je veľmi komplikovaný. Hovorí sa o kríze sociálnych systémov, o kríze náboženstva, o kríze umenia, zaužívané sú krízy ekonomické, podnikové, podnikateľské a pod. V súvislosti s vojensko-politickými konfliktami, s vojenským ohrozením, s rastom kriminality a medzinárodného zločinu, hovoríme o bezpečnostnej kríze, alebo o kríze bezpečnostného systému. Slovo kríza sa dostáva aj do technickej a environmentálnej terminológie, do sociálnych a prírodných vied, do partnerských vzťahov, do rodiny, do zdravotného a psychického stavu života jednotlivca. V mnohých ťažko prijateľných spôsoboch správania vplyvných aj menej vplyvných ľudí vidíme krízu morálky. Dalo by sa povedať, že neexistuje nič, čo by nebolo poznamenané krízovými javmi.

Pojem krízy je však zaťažený mnohoznačnosťou. Rôznorodosť a niekedy rozpornosť súčasného poňatia krízy sú dané jednak rôznorodosťou samých objektov, na ktorých sú príčiny či dôsledky krízy charakterizované, jednak rozmanitosťou

prístupu k tomuto fenoménu z platformy rôznych vedných disciplín, ako aj mimovedných a praxeologických stanovísk, usilujúcich sa definovať alebo aspoň do určitej miery všeobecne charakterizovať zmeny špecifických stavov a procesov ako krízu.

Za krízu považujeme také zmeny stavu systému, ktoré ohrozujú životy a zdravie, materiálne a duchovné hodnoty, životné prostredie. Stretávame sa s tým, že sa slovom kríza označujú prírodné katastrofy, klimatické zmeny ako aj negatívne prejavy v sociálnych systémoch (terorizmus, kriminalita, korupcia, a pod.). Objektívny charakter krízy umožňuje definovať krízu nezávisle na názoroch a pocitoch tých, ktorých sa bezprostredne týka, je vyjadrením toho, že všetky procesy, prírodné, sociálne i technické, podliehajú vývojovým zmenám v súvislosti s prostredím, v ktorom prebieha látková a energetická interakcia, v ktorom dochádza k viac či menej významným odchýlkam od normálneho stabilného stavu až po katastrofy. Z tohto hľadiska sú krízy objektívne existujúcimi prirodzenými javmi vývojových procesov nášho života. Na druhej strane to, či ten ktorý jav je bezvýznamnou odchýlkou, alebo krízou, je problémom toho subjektu, ktorého sa týka, teda nejde len o to, čo je kríza, ale koho ohrozuje, kríza koho (čoho) to je?

Kategória krízy existuje len v intenciách človeka a sociálnych systémov, má zásadne noetickú a axiologickú dimenziu. Kríza sama o sebe neexistuje, neexistuje mimo objekt, ktorého sa týka. Kríza sociálneho systému existuje na základe vnímania a hodnotenia subjektu, v tom je jej subjektívny charakter. Javy ako výbuch sopky, rozsiahle záplavy, zemetrasenie, ekologická katastrofa nie sú krízami zo svojej podstaty. Nie je to kríza pre sopku, ani pre zemeguľu, ani pre prírodu. Je to kríza pre človeka, pre sociálne systémy, teda pre systémy schopné vnímať dôsledky týchto javov ako krízy, ako udalosti ohrozujúce zdravie, životy, životné prostredie, alebo existenciu sociálnych systémov vôbec [1].

Poňatie krízy ako kardinálneho problému krízového manažmentu je dané viacerými dimenziami tohto pojmu, subjektívnymi i objektívnymi atribútmi. Variantnosť chápania krízy odráža jej možné objektívne vnímanie na konkrétnych prípadoch alebo subjektívne pociťovanie. V teórii musí mať táto rôznosť nejaký zmysel. Základným východiskom k tomu môže byť identifikácia štyroch širších všeobecných náhľadov, ktoré konštituujú ponímanie krízy nasledujúcim spôsobom [2]:

- Kríza ako samozrejмый fenomén - ide o zreteľné nekontroverzné poňatie,

vyplývajúce z podstaty udalosti, (napr. útok na World Trade Center, zemetrasenie na Haiti a pod.) nevyžadujúce zdôvodnenie.

- Kríza ako objektívny fenomén – kríza je objektívny jav, má konkrétne a všeobecne platné znaky. Existujú tri nevyhnutné podmienky existencie krízy:
 - existuje vážna hrozba s ťažkými následkami.
 - existuje vysoká miera neistoty, veľké riziko.
 - situácia vyžaduje naliehavú potrebu konať.
- Kríza ako sociálna konštrukcia - vnímanie krízy obsahuje v sebe vždy objektívnu i subjektívnu stránku. Kríza sa týka vždy konkrétneho objektu, je vyvolaná konkrétnymi faktormi, no na druhej strane jej nebezpečenstvo a dôsledky sú často ovplyvnené subjektívnymi pocitmi, dokonca až do takej miery, že reálne prebiehajúca kríza nemusí byť konkrétnym subjektom ako kríza vnímaná.

V slovníkoch i v rôznej odbornej literatúra sa môžeme stretnúť s viacerými významami pojmu kríza, čo zároveň ukazuje na mnohoznačnosť a relatívnosť jeho obsahu. Krízou sú nazývané nasledujúce situácie, obdobia vývoja či stavy:

- ťažký, prechodný stav, obdobie vrcholiacich ťažkostí, vrcholného napätia,
- jedna z fáz ekonomického cyklu podniku (národného hospodárstva),
- rozhodujúce obdobie, po ktorom nasleduje náhly obrat (napr. v priebehu choroby),
- neschopnosť vládnuť, pád vlády (v politike),
- obdobie veľkých a obtiažných zmien, ťažká, zlá situácia a pod.

To sú iba niektoré aspekty vnímania krízy, ako kľúčového pojmu krízového manažmentu. A práve z obsahu tohto pojmu vyplýva aj zložitosť vymedzenia toho, čo je predmetom krízového manažmentu ako vedy.

2 MOŽNÉ PRÍSTUPY K ZÁKLADNÝM OTÁZKAM TEÓRIE KRÍZOVÉHO MANAŽMENTU

Pochopenie krízy a krízovej situácie ako východiskových pojmov umožňuje vymedziť predmet a obsah teórie krízového manažmentu. Uvedené pojmy sú používané aj v iných vedných disciplínach. Práve mnohoznačnosť viacerých používaných pojmov komplikuje vymedzenie vzájomných vzťahov tých disciplín, ktorých predmety

skúmania sa prekrývajú. Teóriu krízového manažmentu komplikujú niektoré širšie súvislosti. Sú to predovšetkým také problémy ako nejednoznačnosť základných pojmov, ich objektívna podmienenosť a subjektívne vyjadrenie. Pre prax riadenia krízových situácií orgánmi verejnej správy a ďalšími subjektmi je potrebné aj právne vymedzenia dôležitých termínov v príslušných normách – zákonoch a nariadeniach. To zvyrazňuje dôležitosť riešenia takých problémov akými sú nejednoznačnosť, nezrozumiteľnosť, prevaha subjektívneho v obsahu pojmov a pod. a ich rôzne kombinácie:

Nejednoznačnosť ako odraz používania vo viacerých vedných disciplínach. Rôzne vedné disciplíny používajú podobné pojmy, ale v iných významoch.

Nejednoznačnosť ako odraz permanentne sa meniaceho prostredia. Nestabilita prostredia a jeho zmeny prinášajú nové informácie a nové podnety pre nové, dokonalejšie a niekedy samozrejme aj podstatne zmenené definície.

Nejednoznačnosť daná nepresnosťami či nedôslednosťami definícií je za určitých podmienok prekonateľná. Klasický príklad: bezpečnosť je často definovaná ako stav, keď neexistuje nebezpečenstvo – ide tu o viac pochybení v definíciách. V tomto prípade nedefinujeme jav, proces, nejakú časť objektívneho sveta. Bezpečnosť nie je relevantný objekt na definovanie – bezpečnosť je buď *vlastnosť* alebo *vzťah*. V prípade bezpečnosti ako vlastnosti objektu je relevantný daný objekt, ktorý môže byť pre niekoho bezpečný či nebezpečný. V druhom prípade ide o vzťah systému k svojmu prostrediu (internému či externému) z hľadiska podmienok pre jeho fungovanie a realizáciu cieľov. Potom bezpečnosťou môžeme rozumieť charakter alebo rysy podmienok prostredia, v ktorom daný systém plní nerušene svoje funkcie a ciele, bez ohrozenia jeho funkcií, alebo jeho samotnej existencie – t.j. pri definovaní bezpečnosti musíme vyjadriť o bezpečnosť čoho alebo koho ide, alebo bezpečnosť pred čím, pred akou hrozbou. To platí aj pre ďalšie pojmy ako je riziko, kríza a pod.

Problém vzťahu subjektívneho a objektívneho v obsahu pojmov. Obsah väčšiny pojmov používaných v krízovom manažmente má logicky subjektívno-objektívny charakter. Ide o špecifiká takých pojmov ako sú riziko, ohrozenie, kríza a pod. Na jednej strane musia objektívne existovať objekty alebo javy schopné ohroziť alebo spôsobiť škodu, no na

strane druhej bude záležať na vnímajúcom subjekte, či danú situáciu vníma ako riziko, či krízu. V mnohých definíciách prevažuje dôraz na subjektívnu stránku pojmu, t.j. na to, ako je problematika vnímaná, pociťovaná, chápaná – typický príklad: „bezpečnosť je pociťovaná neprítomnosť ohrozenia“ – podobným spôsobom je definovaná bezpečnosť vo viacerých prácach a slovníkoch [3].

To znamená, že spôsob reakcie subjektu na objektívnu situáciu bude záležať do značnej miery od subjektívneho prežívania tejto situácie. V prípade riešenia kríz sociálnych systémov, pre efektívne zvládanie krízových situácií je nevyhnutné zdokonaľovať pripravenosť manažmentu na objektívnu analýzu situácie, na znalosť efektívnych nástrojov zvládania krízových situácií.

Problém vzťahu k právnym normám. Činnosť mnohých subjektov, krízových manažérov, bezpečnostných a záchranných zborov je upravovaná právnymi normami. A práve v legislatívnom procese sa prejavujú zdroje mnohých ďalších problémov. Teória krízového manažmentu potom nepracuje s vlastnými pojmami, ale s pojmami vytvorenými legislatívnym procesom.

Prvým krokom možného riešenia hore uvedených problémov, prvým predpokladom rozvoja teórie krízového manažmentu je jednoznačne chápať *pojmy ako základné východisko*. Pre potreby praxe sa pokúsiť zjednotiť termíny, ktoré vyjadrujú potrebu deklarácie určitého stavu či situácie, počas ktorej určené subjekty vykonávajú normami stanovené úlohy. T.j. postupne dosiahnuť aby definovaný pojem bol východiskom pre právnu deklaráciu (napr. definícia krízovej situácie bude východiskom pre právnu deklaráciu takej situácie, počas trvania ktorej zákon stanovuje konkrétne opatrenia a konkrétne úlohy).

Príklad zo súčasnosti: Krízová situácia je v teórii krízového manažmentu všeobecne chápaná ako určitý stav a vzájomný vzťah vnútorných a vonkajších podmienok komplikujúci fungovanie systému. Je to vzťah jednotlivých faktorov prostredia k cieľom a funkciám systému, keď uskutočňovanie funkcií a cieľov je sťažené, ohrozené alebo znemožnené. Okrem obsahu má krízová situácia samozrejme aj časovú dimenziu, t.j. trvá určitý čas (do odstránenia príčin, do ich korekcie, do zregulovania priebehu, alebo do rozpadu systému). Ale trvanie krízovej situácie nie je jej podstatou. Avšak v zákonoch sa podstata krízovej situácie vytráca a zostáva iba jej časový rozmer, napr. slovenský zákon definuje krízovú situáciu ako obdobie, počas

ktorého sa vykonávajú určité činnosti. Z hľadiska praktického je to logické, zlé je, keď takáto definícia sa stáva východiskom pre rozvoj teórie.

Teória krízového manažmentu sa doteraz vyvíjala na základe vývoja samotnej praxe riešenia krízových situácií rôzneho charakteru. Obsah a poňatie krízového manažmentu sa postupne mení. V súčasnosti sa ustalať názor, že pod pojmom krízový manažment treba chápať cieľavedomý koordinovaný proces zameraný na prevenciu, elimináciu priebehu a odstraňovanie dôsledkov javov, ohrozujúcich alebo schopných významným spôsobom ohroziť bezpečnosť spoločnosti, životy a zdravie ľudí, ich majetok ako aj životné prostredie [4].

Vzhľadom na rôzne oblasti spoločenského života, v ktorých sa krízový manažment môže uplatňovať, na rôzne typy subjektov ako aj rôzne úrovne riadenia, je možné krízový manažment ponímať nasledujúco:

- Krízový manažment ako systém a proces vojensko-politických opatrení.
- Krízový manažment ako systém opatrení štátu, orgánov verejnej správy, podnikov a ďalších organizácií zameraný na prevenciu, zníženie a elimináciu zdrojov kríz, na odstraňovanie dôsledkov prírodných katastrof, technologických a ekologických havárií, zdravotných kríz a humanitárnych katastrof.
- Krízový manažment ako systém zásad a opatrení v činnosti riadiacich prvkov hospodárskych subjektov, najmä priemyselných podnikov, zameraný na riešenie situácií ohrozujúcich prosperitu a ekonomickú stabilitu.

V súvislosti s turbulentnými a ťažko predvídateľnými zmenami v prostredí nadobúda pôvodný obsah krízového manažmentu novú dimenziu [5]. V súčasnosti je krízový manažment chápaný v celej svojej šírke:

- ako komplexne chápaný všeobecný krízový manažment,
- ako krízový manažment uplatniteľný v špecifických podmienkach jednotlivých typov organizácií (podniky, neziskové organizácie, štátne inštitúcie a verejná správa, mestá, komunity),
- ako teória a prax riadenia bezpečnostného systému štátu či skupiny štátov [6].

Vyššie uvedené úvahy však neriešia, čo je predmetom krízového manažmentu, čo je hlavným obsahom teórie krízového manažmentu. Je možné vymedziť tieto okruhy hlavných problémov skúmania:

- Krízový manažment skúma zdroje a príčiny vzniku kríz v sociálnych systémoch, ich podstatu a priebeh, predpoklady a možnosti ich efektívneho riadenia.
- Krízový manažment skúma procesy riadenia sociálnych systémov, ktorých funkcie a ciele sú ohrozené v dôsledku takých podstatných faktorov prostredia, ktoré sťažujú či znemožňujú ich fungovanie, alebo spôsobujú ich zánik.
- Krízový manažment skúma jednotlivé fázy riadenia sociálneho systému s dôrazom na preventívne opatrenia a prípravu na riešenie krízovej situácie, na riadenia jej priebehu a na odstraňovanie následkov a obnovu funkcií systému.

Doterajšie poznatky ako aj aktuálne problémy riešenie rôznych súčasných krízových situácií naznačujú hlavné problémy, ktorými sa bude teória krízového manažmentu zaoberať aj v budúcnosti. Myslíme si, že pôjde najmä o nasledujúce problémy:

- Teoretické a metodologické prístupy, vymedzenie možností a predpokladov ich aplikácie (teória systémov, teória chaosu a pod.).
- Analýza príčin kríz, ich podstata, zákonitosti, všeobecné a špecifické charakteristiky ich priebehu v sociálnych systémoch (sociálnym systémom pritom rozumieme komunitu, organizáciu, podnik, región, mesto, ale aj politicko-ekonomický subjekt, spoločnosť, rodinu alebo aj jednotlivca).
- Prienik viacerých vedných odborov pri definovaní, analýze a špecifikácii základných pojmov.
- Zákonitosti, princípy a nástroje riadenia sociálnych systémov v podmienkach rizika, ohrozenia a krízy, možnosti a predpoklady obnovy, rekonštrukcie prípadne reorganizácie systému.
- Funkcie, úlohy a činnosti subjektov podieľajúcich sa na riešení krízy, kompetencie krízových manažérov, vzdelávanie a príprava obyvateľstva.
- Proces krízového manažmentu ako cyklus funkcií a úloh zahrnujúci prevenciu, prípravu ľudí, zmierňovanie, riešenie ako odozvu na krízovú situáciu a proces obnovy.
- Politické, ekonomické, sociálne a právne súvislosti krízového manažmentu.

Keď vo všeobecnosti hovoríme o krízovom manažmente, t.j. o riadení krízy, v skutočnosti neriadime krízu, ale riadime sociálny systém, ktorého fungovanie je ohrozené krízou.

Cieľavedomými opatreniami ovplyvňujeme podmienky (externé a interné) tak, aby sa zmiernili dôsledky krízy, aby sa obnovila funkcia systému resp. nahradil sa systémom lepším, pružnejším, odolnejším, efektívnejším. Pripravenosť na riešenie možných krízových situácií by mala patriť do inventára manažérskych schopností každého vedúceho pracovníka, najmä krízového manažéra. Úlohou teórie krízového manažmentu je vyzbrojiť krízového manažéra potrebnými znalosťami, zovšeobecnenými poznatkami a skúsenosťami, metódami a nástrojmi potrebnými na efektívne plnenie svojho poslania.

ZÁVER

V posledných rokoch sa vývoj obsahu, poslania a cieľov krízového manažmentu podstatne mení. Výrazné zmeny interných a externých faktorov prostredia, nové skúsenosti z priebehu a riadenia rôznych krízových situácií prinášajú nové otázky a nové výzvy. Aktuálne praktické úlohy ako aj nové potreby vyžadujú teoretické zovšeobecnenie, formuláciu zákonitostí, princípov a odporúčaní pre efektívne riešenie kríz v rôznych oblastiach spoločenského života.

Súčasná úroveň teórie krízového manažmentu, aj keď logicky zaostáva za súčasnou praxou, vytvára základné predpoklady pre svoj ďalší rozvoj.

Jedným zo zásadných predpokladov je vymedziť styčné body s tými disciplínami, s ktorými má krízový manažment rovnaký objekt skúmania, charakterizovať špecifiká vlastného predmetu skúmania.

Druhým významným predpokladom je vymedziť hranicu medzi mierou všeobecnosti formulovaných zákonitostí a princípov platných pre všetky sociálne systémy a medzi konkrétnosťou ich podoby pri aplikácii vo vybraných typoch organizácií.

Tretím významným predpokladom je pochopenie súčasných zmien v globálnom prostredí a vyvodenie záverov pre jednotlivé čiastkové problémy krízového manažmentu. Je čoraz zreteľnejšie, že na zameranie teórie i praxe krízového manažmentu budú mať vplyv také faktory ako radikalizácia niektorých etnických a náboženských skupín, napätie medzi snahou o ekonomický rast a potrebou zachovania životného prostredia, dôsledky globalizácie, rozširovanie medzery medzi pozitívnymi prínosmi, rizikom a nárastom chudoby, prehlbujúce sa následky

hospodárskych kríz spôsobených globálnymi alebo regionálnymi pohromami.

Preto úlohou teórie krízového manažmentu je analýza relevantných javov a procesov, hľadanie zovšeobecniteľných nástrojov, zákonitostí a princípov vhodných pre

zabezpečenie pripravenosti príslušných (kompetentných) subjektov, pre účinnú prevenciu vzniku, efektívne ovplyvňovanie priebehu a zmierňovania následkov kríz v spoločenskom prostredí.

LITERATÚRA

- [1] KOSTELNÝ, O. – MÍKA, V: Socjologiczne aspekty przygotowania menedżerów zarządzania sytuacjami kryzysowymi. In: Zeszyty naukowe. Poglądy a doświadczenia z konferencji „Wojsko i inne grupy dyspozycyjne w perspektywie socjologicznej”. Wrocław: WSO, 2000, s. 191-197. ISSN 1230-5243.
- [2] DRENNAN, L.T. – McCONNELL, A. Risk and Crisis Management in the Public Sector. Wolverhampton : New York, 2007. 249 p. ISBN 10: 0-415-37814-1.
- [3] HOFREITER, L. 2004. Bezpečnosť, bezpečnostné riziká a ohrozenia. Žilina : EDIS – vydavateľstvo ŽU, 2004. 146 s.
- [4] MÍKA, V.T., ŠIMÁK, L., HUDÁKOVÁ, M., HORÁČEK, J. Manažment a krízový manažment. Úvod do krízového manažmentu. Žilina : EDIS - Vydavateľstvo ŽU, 2009. 216 s. ISBN 978-80-554-0079-2.
- [5] PEARSON, Ch. M. – CLAIR, J. A. 2008. Reframing Crisis Management. In BOIN, A.: Crisis Management, vol 2, part II, p.1-24. Los Angeles : SAGE Publications Ltd., 2008.
- [6] ŠIMÁK, L. – RISTVEJ, J.: The Present Status of Creating the Security System of the Slovak Republic after Entering the European Union. In Journal of Homeland Security and Emergency Management. ISSN 1547-7355, 2009, Vol. 6, Iss 1, article 20.
- [7] BLANCHARD, B. W.: Principles of Emergency Management [on line]. Project of EMI. Emmitsburg. [cit. 2009-12-29]. Dostupné na: <http://www.iaem.com/EMPrinciples/index.htm>
- [8] McENTIRE, D. A. 2004. The Status of Emergency Management Theory: Issues, Barriers and Recommendations for Improved Scholarship. In Paper presented at the FEMA Conferece „Emergency Administration and Planning”. Emmistburg, June 8, 2004. [on line]. [cit. 2010-01-23]. Dostupné na: <http://www.training.fema.gov>